

Pasinler söweşi

Category: Kitapcy, Romanlar, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Pasinler söweşi PASINLER SÖWEŞI

Saparmyrat Türkmenbaşynyň «Ruhnamasynda» 1071-nji ýylda Çagry begiň ogly Alp Arslanyň Rum iliniň derwezesini açmak üçin Wizantiýa hökümdarlygy bilen gazaply söweş edendigi, Malazgirt söweşiniň netijesinde, Anadolynyň türkmenleriň eline geçendigi nygtalýar.

Türkmenleriň 1071-nji ýylda özünden san taýdan iki-üç esse artyk duşman leşgerini çym-pytrak eden şanly Malazgirt söweşiniň bolup geçenine şu ýylyň awgust aýynda 947 ýyl doldy. Dek ýaňy 2018-nji ýylyň 26-26-njy awgustynda Türkiýäniň Ahlat diýen ýerinde, (Malazgirt söweşiniň bolan ýeri) bu şanly ýeňiş dabaraly ýagdaýda döwlet derejesinde bellenilip geçildi. Söweşde şehit bolan seljukly türkmen esgerleriniň gonamçylygyna zyýarat eden Türkiýäniň häzirki Prezidenti R.T.Ärdogandan başga-da, bu dabara döwlet we jemgyýetçilik işgärleriniň, syýasatçylaryň onlarçasy gatnaşdy.

Türk romanlaryny hasaba almanyňda-da, Malazgirt söweşi türkmen edebiýatynda hem öz beýanyny giňden tapdy. Ýazmyrat Mämmediýewiň, Osman Ödäniň taryhy romanlarynda bu şanly ýeňiş çeper suratlandyrylýar. Şeýle hem Jumageldi Mülkiýewiň «Seljuklar» romanynyň «Malazgirt» atly 3-nji bölümi boýdan-başa şu harby operasiýanyň gidişine bagyşlanan.

Türkmenleriň Anadolyny eýelemek synanyşygy Togrul begiň döwründe başlanypdy. 1049-njy ýylda bolup geçen Pasinler söweşinde türkmenler Wizantiýanyň üstünden ilkinji gezek ýeňiş

gazanmagy başardylar. Pasinlerdäki bu ýeňiş türkmenler üçin Anadolyňyň gapysyny açdy. Bu ýeňiş Malazgirt ýeňşi üçin şertleri taýýarlady. Malazgirt ýeňşi bolsa türkmenleriň önünde Anadolyňyň derwezelerini giňden açdy.

Sahypamyzyň şu günki sanynda, şol taryhy dabara mynasybetli, taryhçy Jumamyrat Gurbangeldiýewiň ýurdumyzyň «Esger» gazetinde çykan «Pasinler söweşi» atly taryhy makalasyny okyjylarymyzyň dykgatyna ýetirýäris.

@»Kitapçylar» edebi topary.

► PASINLER SÖWEŞI

Daňdanakan söweşinden soň seljuk türkmenleriniň bir bölegi günbatara ~ Anadoly topraklaryna tarap hereket edip ugrapdylar. Çagry begiň barlag ýörişiniň netijesinde bu ýeriň türkmenler üçin amatly, otlagly-suwlagly mekandygy öwrenilipdi. 1028-nji ýylda oguzlaryň bir bölegi Wizantiýanyň çäklerine girip, Diýarbakir töwereklerinde ornaşypdy. Olaryň baştutany Arslan Ýabgunyň Mahmyt Gaznaly tarapyndan zyndana atylmagyndan soň bu ýerlere çekilipdirler. Daňdanakan ýeňşinden soň Beýik Seljuk türkmen döwletiniň günbatar çäklerini giňeldilmegi üçin Togrul beg Ybraýym Ýynaly Häzirbegjanyň we Yragyň-Ajamyň eýelenmegi üçin tabyn edipdir. Seljuk akgyňlarynyň güýçlenýän pursadynda Anadolyňyň gündogarynda kiçiräk gürji we ermeni şalyklary bardy. Olar Wizantiýa imperatoryna tabyndylar. Imperator Konstantin IX Monomah döwletiniň gündogar serhetlerini seljuk türkmenlerinden goramak syýasatyny alyp barypdyr. Özüne tabyn gürji şazadasy Liparidiň serkerdeliginde 1045-nji ýylyň baharynda bir ordany Dwine tarap ugradypdyr. Bu habary eşiden Togrul beg Arslan Ýabgunyň ogly Gutulmyşyň serkerdeligindäki nökerleri wizantiýalylaryň garşysyna ýollapdyr. Türkmenleriň wizantiýalylar bilen ilkinji çaknyşygy 1045-nji ýylyň güýzünde Genjäniň golaýynda (Häzirbegjan) bolupdyr. Birleşen gürji, ermeni, wizantiýa goşuny çym-pytrak edilip, söweşde goşunbaşylary Wahram öldürilipdir. Araz derýasy boýunça öňe ilerläň Gutulmyş beg bu ýeňşi Togrul bege buşlap, «bu ýerleriň baýdygyny, ähli zadyň bolçulykdygyny, rumlularyň

(wizantiýalylaryň) söweşjeň ukybynyň pesdigini, şonuň üçinem aňsatlyk bilen eýelenop bilinjekdigini» habar beripdir.

Bu ýeňişden soň Togrul beg seljuk şazadalaryny Anadolynyň dürli etraplaryny eýelemäge borçlabdyrypdyr. Olaryň arasynda Çagry begiň ogly Ýakut hem-de Musa Ýabgunyň ogly Hasan hem bar eken. Olaryň serkerdeligindäki seljuk goşuny 1048-nji ýylda Wizantiýa tabyn Waspurakan korollygynyň çäklerine aralaşypdyr. Ol Wan kölüniň (Türkiýäniň gündogary) töwereginde ýerleşýär. Bu ýeriň häkimi Aaron Gürjüstanyň hökümdary Katakalon Kekaumenosdan kömek sorapdyr. Iki goşun Zab derýasynyň kenarynda duşuşypdyr. Söweş başlan pursady duşman hilä ýüz urupdyr: goşunyň agyrlyklaryny (sülsadyny) söweş meýdanynda taşlap, yza çekilipdir. Seljuklar «Söweş gutarýança olja güýmenme!» diýen dessury unudyp hem-de wizantiýalylary ýeňildi hasap edip, olary kowalapdyrlar. Ibnül Esir duzaga düşen seljuklaryň ýeňlip, Hasanyň şehit düşendigini ýazýar. (Bu ganly epizod O.Ödäniň «Altynjan Hatyn» we J.Mülkiýewiň «Seljuklar» romanlarynda hem berlipdir -t.b.). Bu söweş seljuklaryň ýeňlişi bilen tamamlanypdyr.

Serkerde Hasanyň Wizantiýa garşy ýörişde wepat bolmahy Togrul begi gynandyrypdyr. Ol bu ýeňlişiň öwezini dolmak üçin Wizantiýa garşy ýöriş etmäge buýruk berýär. Bu ýörişe Häzirebegjanyň häkimi Ybraýym Ýynaly hem-de Harran sebitinde ýörişde bolan Gutulmyşy jogapkär belläpdir. Wizantiýa çeşmelerinde sany 100 müň adam diýlip görkezilen seljuk goşuny 1049-njy ýylda Anadoly topraklaryna giripdir. Gürji şazadasy Liparidiň serkerdeligindäki birleşen ermeni, gürji, rum goşuny Hasangalada (Basean) karargähini gurupdyr. Çeşmelerde wizantiýa goşunynyň sany 35 müň adam diýlip görkezilýär. Araz derýasyny geçen seljuk goşuny ýyldyrym çaltlygynda öňe ilerläp, Erzurum şäherini ele geçiripdir. Hasangalanyň golaýyndaky Pasinler obasyna gelip, wizantiýalylaryň garşysynda goş ýazdyrypdyr.

Goşunlaryň ýerleşiş ýagdaýy şeýledi: Wizantiýa goşunynyň sag ganatyna Katalakon, çep ganatyna Aaron atly serkerdeler, merkezine bolsa Liparidiň özi baştutanlyk edipdir. Seljuk goşunynyň bir ganatyna Ybraýym Ýynal, beýlekisine bolsa

Gutulmyş serkerdelik edýärdi. Katalakon seljuklaryň üstüne derrew hüjüme geçip, olary bir zarbada dargatmagy teklipe edipdir. Emma gürji ynançlaryna görä, ruh gününü ugursyz saýan Liparid söweşi başlamagyň tarapdary bolmandyr.

1049-njy ýylyň 18-nji sentýabrynda seljuk-wizantiýa goşunynyň arasynda aýgytly söweş bolupdyr. Söweşiň başynda wizantiýa goşunyndaky serkerdeleriň biri bolan ýegeniniň öldürilendigini gören Liparid söweşe girmäge mejbur bolupdyr. Gije dowam eden söweşde üstünligiň haýsy tarapdadygyny saýgarar ýaly bolmandyr. Wizantiýalylar birbada Ybraýym Ýynalyň serkerdeligindäki ganaty yza tesmäge hem mejbur edipdirler. Emma güýçlerini jemläp, hüjüme geçen seljuklaryň garşysynda wizantiýa goşuny durup bilmän, ýan beripdir. Liparidiň baştutanlygynda tas wizantiýalylaryň ählisi diýen ýaly ýesir alnypdyr. Gaçyp gutulanlar Wan we Ani sebitlerinde gizlenipdirler. Çeşmelerde wizantiýalylardan alnan oljanyň 15 müň araba ýüklenendigini habar berýär. Oljalaryň arasynda wizantiýaly demir sowutly esgerleriň (rysarlaryň) 19 müň sany söweş sowutlary (zyrhлары) hem bar eken.

Ybraýym Ýynal Liparidi, ýesirleri we oljalary alyp, 5 günüň dowamynda ýol ýöräp, paýtagt Reý şäherine gelipdir, Wizantiýa döwletiniň üstünden gazanylan ilkinji beýik ýeňşi Beýik Seljuk soltany Togrul bege buşlapdyr. Togrul beg bu ýeňiş üçin oňa minnetdarlyk bildirip, 40 müň altyn sowgat bermekçi bolupdyr. Emma Ybraýym Ýynal ol puly almandyr.

Bu ýeňişden ruhlanan türkmenler Gara deňziň kenaryndaky Trabzona çenli süýşüpdirler. Orta asyr taryhçysy Sybt Ibnül-Jewzi Ybraýym Ýynalyň ýegeni Muhammediň baştutanlygynda seljuklaryň bir böleginiň Konstantinopola çenli barandygyny ýazýar.

Pasinler söweşindäki ýeňliş Wizantiýa imperiýasyny sarsdyrypdyr. Balkanlarda başga bir türki kowmuň ~ peçenegleriň zarbasyna duçar bolan Wizantiýa seljuklar bilen ylalaşyk baglaşmagyň ýoluny agtarypdyr. Öň özüne tabyn bolan, soňra seljuk soltanynyň häkimligine geçen Merwanogullaryndan Nasyrüddöwle Ahmediň araçyllygy bilen ilçisi Dronosy Reýe ýollapdyr. Çeşmelerde imperatoryň soltana Liparidi halas etmek

üçin öweztoleginden başga-da gymmatbaha sowgatlary ýollandygy aýdylýar. Orta asyr hronologlary Ibnül Esir, Zahaby, Abul-Faraj wizantiýa ilçisiniň 100 müň top ýüpek mata (ýüpek – orta asyrlaryň iň gymmat harydy), 500 sany oňat eşik, 500 sany at we gaty, 300 sany müsür eşegi, 1000 öküz, 100 sany kümüş gap, 200 müň dinar altyn lul getirendigini ýazypdyrlar. Togrul beg Liparide uly merhemet edip, öweztolegini almazdan ony ýesirlikden boşadypdyr.

Ýaraşyk şertnamasyny baglaşmak hem-de ýeňşiň netijesini berkitmek üçin Togrul beg 1050-nji ýylda Abul Fazl Nasyr atly ilçisini Konstantinopola ýollapdyr. Gepleşikleriň netijesinde Wizantiýa imperatory öz paýtagtynda IX asyrda gurlan, emma haly harap bolan metjidi rejeletmäge, şaýy fatymy halyfynyň adyny okalan hutbany Abbasy halyfynyň we seljuk soltanynyň adyn okatmaga; metjidiň mährabyna seljuklaryň häkimiýet alamaty bolan ok we ýaýyň şeklini goýdurmaga ylalaşypdyr. Emma Wizantiýa öň Abbasy halyfyna töleýän ýyllyk pajyny seljuklara tölemäge razy bolmandyr.

Pasinler söweşi türkmenlere Anadolynyň gapysyny açmakda ýeňiş getiren ilkinji söweşdi. Anadolyny ýurt tutunmaga ähmiýet beren Togrul begiň öz serkerdeliginde 1054-1055-nji ýyllarda Anadola bir ýöriş gurnalypdy. Türkmenler Malazgirdiň töwereklerine barypdyrlar. Emma türkmenler üçin Anadolynyň derwezelerini açjak Malazgirt ýörişi entek öňdedi. Taryhy makalalar